

Biodiversitet er mere end gamle danske dit og dat

Publiceret Januar 2005

Center for Bio-diversitet er et uafhængigt informationscenter stiftet i 1995. Formålet er at informere om bevarelsen af den menneskeskabte mangfoldighed af kulturplanter og husdyracer, at fremme bevarelsen af gamle og nye varieteter med værdifulde egenskaber - ikke i en fjern og eksklusiv genbank, men på græsrodsniveau ude i baghaverne, så almindelige mennesker igen kan nyde vores levende kulturarv. I "gamle dage" havde man et meget mere varieret sortsudvalg af vore lokale afgrøder. Der var en kartoffelsort og en jordbærsort for enhver smag og til ethvert formål. Nu har vi kun få sorter, som er velegnede til masseproduktion; men de smager næsten ens - og ikke særligt spændende! De gamle sorter er tilpasset vores klima, gennem generationers udvælgelse.

Genetisk variation i husdyravl

Formålet med at bevare den genetiske variation, som menneskers avlsarbejde og den lokale tilpasning har frembragt siden husdyrene blev tæmmet, er mangesidigt. Først og fremmest er bondekulturen vores mest oprindelige kultur. Dyr er generelt et vigtigt element i vores kultur, og de gamle racer kan ses som et levende kulturprodukt på linie med den danske skat af digte og sange. Sammenhængen mellem mennesker og den biologiske mangfoldighed er meget fint udtrykt i globaliseringsforsker Vandana Shivas slogan: "den biologiske og den kulturelle mangfoldighed går hånd i hånd".

Arwen æble

Billede nr. 1. Arwen æblet er meget mørkerødt og ikke modtagelig for skurv. Det adskiller sig desuden fra de fleste æblesorter ved at have lyserødt frugtkød. Sorten stammer fra en af tre æblekerner, som en haveejer såede i 1980. Han opkaldte den nye sort "Arwen" efter sin hustru.

Ligesom kunst lever ved at blive udstillet og sange ved at blive sunget, lever de gamle husdyrracer kun rigtigt ved at blive avlet. Ligesom vi ikke bare skal bevare de gamle danske sange, men også den levende digtekunst, skal vi også bevare den nutidige små-avler kultur, som er den kulturelle niche, hvor mange elementer af den traditionelle bondekultur overlever idag - med værdier som respekt for dyrene, avl for eget forbrug, og fremavl af nye varieteter af planter og dyr.

En anden vigtig vinkel er at se de gamle racer, som en genbank, hvor kapitalen er den sum af genetisk variation, det er lykkedes at frembringe. Alle de varianter, der ikke er profitable i den form for landbrug vi har lige nu, kan tænkes at blive værdifuld under andre forhold. Men de forsvinder, hvis ikke man beskytter dem.

I modsætning til tidligere frembringer husdyravlen ikke øget genetisk variation i vore dage. På grund af globaliseringen af husdyravl kan en supertyr i dag blive far til kalve over hele verden. Virkningen er både at lokale racer uddør og at de globale racer bliver mere og mere genetisk ensartede. Risikoen ved ensretningen er at indavl, degeneration og sygdomme vil kunne ramme globalt - når man ikke bare kan løse problemet ved at hente en tyr i nabosognet. Det samme gælder de dyrkede planter hvor ganske få nærtbeslægtede sorter ofte dominerer fuldstændigt. På et tidspunkt var f.eks. op mod 80 % af alle jordbærplanter i Nordeuropa sorten Senga Sengana, og blandt de sidste 20 % var flere sorter beslægtede med Sengana.

Set fra genbank synsvinklen burde man egentlig satse mest på de mest oprindelige og primitive racer, som ligger genetisk længst fra de moderne racer. Men som eksemplet med Ø-kvæg viser, sker det modsatte ofte. Genressourceudvalget valgte at satse på det let forældede RDM-kvæg, istedet for det antikke Ø-kvæg og bevarer således det, der ligner de moderne racer mest. Denne prioritering skyldes formodentlig landbrugets store indflydelse i Fødevareministeriet og Genressourceudvalget. Man kan se en lille smule fornuft i at bevare kvæg, der giver næsten ligeså meget mælk, som dem man bruger i dag; men kan ikke se nogen fornuft i at bevare totalt forældede dyr. Landbrugsforskernes magt i udvalget svarer til at nedsætte et udvalg til bevarelse af folkedans og folkemusik, og give udvalgsposterne til unge musikere fra hip-hop og rap miljøet.

Riokonventionen og Danmark

Med forskellige teknologiske løsninger kan man opbevare genetisk materiale nedfrosset, men disse løsninger lever ikke op til Riokonventionens ønske om at give befolkningen adgang til den biologiske mangfoldighed. Nedfrysningen er heller ikke fremtidssikker. Lagrene er følsomme for strømsvigt forårsaget af alt fra naturkatastrofer til terror, eller simple menneskelige fejl. Nedfrysningen kommer også til kort, fordi den løbende tilpasning til ændringer i miljøet - især virussygdommene - kun sker når dyr avles og lever i naturlige omgivelser. Hvor de individer der klarer sig bedst udvælges og grundlægger næste generation.

Danmarks underskrivelse af Riokonventionen fra 1992 har aldrig udmøntet sig i en konkret dansk strategi for at forøge biodiversiteten i de domesticerede dyr og planter her i landet. Faktisk er tabet af biodiversitet accelereret siden 1992. Specielt indenfor dyrene kan man endda forvente endnu mere drastisk fald de kommende år, fordi den avlerkultur, der skaber biodiversitet af bureaukratisk lovgivning er blevet trængt tilbage til at være en lukket kreds af mennesker, der stædigt holder ud i deres livsværk. Det er blevet en

subkultur fortrængt fra det offentlige rum, og derfor udelukket fra at rekruttere nye avlere, som man ellers har kunnet gøre det i århundreder.

Den danske lovgivning pålægger på visse områder avlere med bare 2 geder og 10 høns den samme regeljungle som store industrilandbrug, og selv salg af en dværghøne eller en due er blevet belagt med papir og registrering i Danmark - noget der end ikke kendes i Sverige, som vi jo ellers ynder at håne for regelrytteri. Den hidtidige danske indsats mht. bevarelse af denne levende kulturarv kan bedst sammenlignes med at forsøge bevare urfuglen uden at bevare heden. Avlerkulturen er de domesticerede arters biotop, og den manglende forståelse af disse sammenhænge er årsagen til at den danske indsats på området stadig er en fiasko. Selvom Danmark var blandt de første, der tog fat på området.

Hvad er biologisk mangfoldighed?

Riokonventionens begreb: Biologisk mangfoldighed kan indenfor husdyr bedst beskrives, som alle dyr, der ikke tilhører den lille gruppe af store - regionalt eller globalt - dominerende racer. Tilsvarende indenfor kulturplanter er biologisk mangfoldighed ikke Golden Delicious æbler, men alle sorter, der ikke har en stor markedsandel, eller måske slet ikke egner sig til kommerciel dyrkning. Men æblet er en himmerigsmundfuld når det plukkes friskt fra et træ i egen have.

Billede nr. 2. Danske Landhøns anses for at være relativt upåvirkede efterkommere af de høns, der i Jernalderen befolkede Danmark. Racen viste sig for et par år siden i et forsøg på Landbohøjskolen, at have langt bedre resistens mod indvoldsorm end moderne hønseracer.

Den danske model har - måske fordi den er fra før Riokonventionen - fokuseret meget på gamle oprindelige danske racer og sorter, og på at få disse registreret og ført i mandtal. Men biologisk mangfoldighed er en dynamisk størrelse. De tamme planter og dyrs diversifikation er en proces der stadig foregår. Riokonventionen er en vision om at genskabe forudsætningerne for vækst i den globale pulje af biodiversitet og variation i de domesticerede arter - ikke blot at samle sammen, hvad der er tilbage af rester efter de sidste 50-100 års tilbagegang.

Danmark har mildest talt ikke taget Riokonventionen alvorligt. Det statslige Genressourceudvalg har aldrig gjort noget for andet end de gamle nationalracer, og det man har gjort har ikke haft nogen væsentlig effekt. Et fremtrædende medlem af det nuværende udvalg har endda udtalt at Riokonventionen kun gælder U-landene. Der er en særlig forpligtigelse til økonomisk at støtte sikring af de lokale, oprindelige, hjemmehørende racer og sorter, men den danske indsats har alene handlet om denne særlige ekstrainsats. Derimod er der intet gjort for at genskabe forudsætningerne for biodiversitet. Tværtimod er fortrængningen af små-avler kulturen accelereret, imens man med stadig mere farvestrålende publikationer roser sig af bevarelsen af de gamle nationale racer.

Genressourceudvalget

Havde denne indsats været en succes, så de nationale racer var opformeret og sikret, kunne man måske forstå, at de danske myndigheder holder fast i denne gamle model fra begyndelsen af 1980'erne. Men realiteten er, at de gamle nationale racers populationsstørrelse snarere falder end stiger. De avlere, som det statslige Genressourceudvalg har formået at lokke til med tilskud til dyrene udskiftes hele tiden, fordi den statslige indblanding forpester det, der kunne være en rekreativ fritidsbeskæftigelse. Heldigvis er stadig der fritidsavlere, der ikke er blevet involveret i den statsstyrede bevaringsindsats.

Det statslige Genressourceudvalg blev stiftet i 1985 for at inspirere og opmuntre de frivillige græsrodder, der har gjort avl og bevaring til deres hjertesag; men udvalget er ikke kommet ud af stedet, og formår ikke at kommunikere med de græsrodder, der har dyrene. Genressourceudvalgets Akilleshæl er, at det har et andet udgangspunkt end de avlere, der har dyrene. Avlernes interesse er baseret på kultur, tradition og veneration for racen - dens historie og fællesskab om dens bevaring; mens Genressourceudvalgets tager udgangspunkt i genteknokratiske overvejelser om at bevare bestemte genotyper, forsøger at udøve magt og styre avlerne med tilskud. Tilskuddene er dog så små, at de ikke gør støttet bevaring til et lønnet alternativ til den traditionelle bevaring, der bygger på engagement.

Riokonventionen taler om - at bevare begunstige og beskytte en traditionel lokal livsstil af betydning for bevarelse af biologisk mangfoldighed. Men Genressourceudvalget taler om at indgå partnerskaber og få avlere og foreninger til at underskrive kontrakter om, at avle på den måde udvalgets eksperter anviser. Forsøget på at kontrollere avlerforeninger har endda fået Genressourceudvalget til at indføre en model for foreningsdannelse, som er usædvanlig i dansk demokrati - foreningerne skal for at opnå anerkendelse og en årlig støtte have deres vedtægter godkendt af det statslige udvalg - og her tænkes ikke på deres formål; men hvordan de vælger bestyrelse mm. Genressourceudvalget kræver ligeledes at foreningerne skal udarbejde avls-planer for racerne efter en skabelon udvalget udleverer.

Meget tyder på at udvalgets placering på Foulum under Fødevarer- og Landbrugsministeriet var en fejltagelse fra begyndelsen. Det er ikke landmænd, der har de umoderne planter og dyr, og da det jo er dyrenes ejere, og ikke dyrene, myndighederne skal samarbejde med, ville en placering under Kulturministeriet være mere naturlig, fordi den levende kulturarv omfatter både dyr, planter og den traditionel små-avler kultur. Formodentlig vil Kulturministeriets embedsmænd også være bedre gearede til at samarbejde med ildsjæle og idealister, der drives af engagement og ikke af profit - i hvert fald har de mere erfaring med et sådant miljø. Det er da også en almindelig forventning blandt græsrodder, at det

Genressourceudvalget erstattes af noget bedre indenfor en nær fremtid.

Danmark som foregangsland

Beskyttelsen af biologisk mangfoldighed må nødvendigvis tage udgangspunkt i det enkelte lands forhold. Trusselsbilledet er vidt forskelligt i et afrikansk uland og et land i den rige verden.

I nogle fattige U-lande har man talløse lokale racer, som det i praksis er økonomisk umuligt at bevare og beskytte mod indførslen af globale superracer. Her må man ofte vælge at opgive nogle og satse på de mest økonomisk "lovende". Men i Danmark er vi langt fra i den situation. Gamle racer og sorter kan ikke gøres til nicheproduktioner. Deres udbytte er så langt fra vort moderne høj-effektive landbrug, at det aldrig vil have en chance, medmindre man giver sig til at selektere for højere ydelse. Men gør man det, vil de efter nogle generationer minde så meget om de moderne, at den biodiversitet, man ønsker at bevare, er gået tabt.

Til gengæld er vi i den rige del af verden i den gunstige situation, at de fleste mennesker i et eller andet omfang har råd til at avle dyr og planter, uden at det økonomiske udbytte er hovedformålet. Når det rekreative er hovedformålet, betyder det at sorter og racers oprindelige lave produktivitet og andre uprofitable egenskaber kan bevares, fordi man ikke behøver selektere efter øget produktivitet i avlen. Vort tids hobbyavlere er i den vestlige verden det nærmeste, man kommer til vores oprindelige bondekultur, både hvad angår forholdet mellem dyr og mennesker, og hvad angår produktivitet - og dermed det nærmeste vi kan komme til den "in-situ" bevaring Riokonventionen forpligtiger til.

I et rigt land har vi alle mulighederne for igen at udvikle biodiversitet i stedet for at udpine den. Men det potentiale er man ved at smide over bord. De udvalg, der er nedsat for henholdsvis planter og dyr, forsøger at finde folk, der mod betaling vil avle gamle planter og dyr - folk der gør det for pengenes skyld, og som smider det fra sig den dag, de finder en mere givtig tilskudsniche.

Danmark skal gå foran og frigøre små-avler kulturen fra landbrugets bureaukrati med kontrol af dyreavl, miljø, og dyrevelfærd, og i stedet genskabe anerkendelse og respekt omkring den traditionelle livsstil med avl af dyr og planter, som en rekreativ beskæftigelse. Danmark kan blive et eksempel, på hvordan biodiversitet ikke bare bevares på et nød-blus, men igen vokser i den rige del af verden, endda uden at være en stor post på finansloven.

Læs mere på Center for Bio-diversitets hjemmeside: <http://www.biodiverse.dk/>

Forfatter

Heine Refsing

Center for Biodiversitet

heine.refsing@pip.alco.dk